

سازهای بادی تصویر شده بر نگاره‌های دوره ساسانیان

مصطفی رستمی*
 محمدرضا چیت‌ساز**
 مصطفی منصورآبادی***

چکیده

دوره ساسانیان از دوره‌های اعتلای هنر و تمدن در ایران پیش از اسلام است. در این دوره جایگاه هنر و هنرمند در مقایسه با دوره‌های پیش از خود، از شکوفایی قابل وصفی برخوردار شد. از جمله هنرهای این دوره، هنر موسیقی است که در دربار پادشاهی و درون جامعه مردم جایگاه به‌سزایی داشته است. از نشانه‌های ترویج و جایگاه موسیقی در دوره ساسانیان می‌توان به نگاره‌ها، سفرنامه‌های سیاحان غربی و اشاره‌های آنها به موسیقی عصر ساسانی در این زمان اشاره کرد.

نگاره‌های به جای مانده از عصر ساسانیان که به طور کلی بر روی نقش برجسته‌های سنگی، ظروف فلزی و دیوارنگاره‌ها مشاهده شده، از جمله مهم‌ترین منابع در خصوص مطالعه موسیقی و سازهای موسیقی در این دوره‌اند. در بعضی از این نگاره‌ها تصاویر همراه با شاخه‌های انگور و موجودات اسطوره‌ای در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. در نگاره‌ها نوازنده‌ها در حال اجرای سازهای زهی، سازهای بادی، سازهای کوبه‌ای و سازهای خودصدا تصویر شده‌اند. از بین این سازها، سازهای بادی بعد از سازهای زهی بیشترین تصاویر را شامل می‌شوند.

نتایج حاصله از این پژوهش حاکی از آن است که سازهای بادی تصویر شده بر نگاره‌های این دوره شامل سازهای سیرینکس، نی دوتایی، مشتک، سرنا، کرنا و بوق است.

واژگان کلیدی

سازهای بادی، نگاره‌ها، ساسانیان، موسیقی.

*. دکتری پژوهش هنر. استادیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه مازندران. نویسنده مسئول ۰۹۱۱۱۱۴۴۸۴۴
 m.rostami@umz.ac.ir
 **. دکتری باستانشناسی استادیار پژوهشکده میراث فرهنگی chitsaz_awan@yahoo.com
 ***. دانشجوی کارشناسی ارشد هنر اسلامی گرایش نگارگری، موسسه آموزش عالی مارلیک نوشهر
 mostafa.art1988@gmail.com

پیشینه پژوهش

سلسله پادشاهی قبل از ظهور اسلام در ایران هستند که نزدیک به چهار صد سال بر سرتاسر ایران حکومت کردند. اردشیر ساسانی مؤسس این سلسله بود. وی پس از به قدرت رسیدن شیوه حکومت فدرال اشکانیان را در هم شکست و قدرت را در دست حکومت مرکزی متمرکز کرد و به همین دلیل سقوط حکومت مرکزی به دست اعراب، سقوط عمومی ایران را در برداشت. از هنرها، هنر موسیقی در این دوره با بازتابی که در نگاره‌ها و دیگر آثار باقی مانده این دوران داشته موضوعی قابل بررسی است. منابع مکتوب که از این دوره یاد می‌کنند در کنار نگاره‌های باقی مانده بر ظرف‌های فلزی و دیوارنگاره‌ها و نقش برجسته‌های سنگی شواهد قابل توجهی از موسیقی این دوره را ارائه می‌کنند. در نگاره‌های ساسانی موسیقی با ساز قابل تشخیص است.

تنوع و گستردگی سازهای موسیقی در نگاره‌ها نشان از کاربرد و آشنایی جامعه ساسانیان با ساز و علم سازشناسی دارد. در این نگاره‌ها سازهای زهی، سازهای کوبه‌ای، سازهای بادی و سازهای خودصدا مشاهده می‌شوند. سازهای بادی در نگاره‌های این دوره شامل ساز سیرینکس، نی دوتایی، مشتک، سرنا، کرنا و بوق است.

این پژوهش می‌کوشد تا از روی نگاره‌های مستند و به یادگار مانده از عصر ساسانی، سازهای بادی این دوره را مشخص کرده و ویژگی ظاهری هر ساز را مورد شناسایی قرار دهد. توصیف سازهای این پژوهش براساس ظاهر آنها در نگاره‌ها و تعاریف سازشناسی امروزی صورت گرفته است.

موسیقی در دوره ساسانیان

موسیقی در دوره ساسانیان بخش مهمی از تمدن ایران محسوب می‌شد و موسیقی‌دانان طبقه خاصی را شامل می‌شدند (مشحون، ۱۳۸۰: ۴۸).

ابن خلدون در کتاب مقدمه می‌نویسد: "موسیقی در نزد ایرانیان پیش از اسلام کاملاً مطلوب و محبوب بوده و رواج بسیار داشته است و پادشاهان توجه و علاقه زیادی به اهل فن موسیقی مبذول می‌نمودند و خنیاگران و موسیقیدانان را در دربار پادشاهان ایران منزلت و مقامی ارجمند بوده است" (راهگانی، ۱۳۷۷: ۸۴). در داستان‌های دوره ساسانیان، شاهنامه، ساز و موسیقی همراه سپاهیان، درباریان و مردم قرار دارد. در داستانی بهرام پنجم معروف به بهرام گور برای شادی و سرزندگی مردم و کشاورزان جمعیتی نوازنده و مطرب را از هند وارد ایران می‌کند. همچنین در زمان خسرو پرویز، عصر طلایی موسیقی دوره ساسانیان اتفاق می‌افتد و موسیقی‌دانان بزرگی چون باربد، سرکش و رامتین در این زمان ظهور می‌کنند.

در نگاره‌های این دوره که روی ظروف، نقش برجسته‌های سنگی و موزاییک کار شده است، نقش‌های نوازنده‌ها با سازهای مختلف دیده می‌شود. روی این ظروف، موسیقی و ساز

با مطالعه منابع موجود از قبیل منابع تاریخی و دیگر تألیفات در باب موسیقی دوره ساسانیان مطالب عمده‌ای در این زمینه به دست می‌آید اما در این منابع دسته‌بندی سازهای موسیقی و بحث درباره آنها کمتر به چشم می‌خورد. در زیر به برخی از این منابع اشاره شده است:

در کتاب "تاریخ موسیقی ایران" (۱۳۷۷) اثر روح انگیز راهگانی، موسیقی دوره‌های تاریخ ایران بررسی شده است. در فصل پنج این کتاب موسیقی دوره ساسانیان از زاویه نگاه دربار مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین در انتهای فصل به سازهای متداول این عصر اشاره شده است.

در کتاب "نگرشی بر پیشینه موسیقی در ایران به روایت آثار پیش از اسلام" (۱۳۸۳) اثر سوری ایازی و هنگامه گزوانی و مرضیه الهه عسکری فصلی به موسیقی ساسانیان اختصاص یافته است. در این کتاب نگاره‌هایی از دوره ساسانی به عنوان نشان‌هایی از رواج موسیقی ارائه شده است.

در مقاله "بررسی ابزار موسیقی دوره ساسانی بر پایه متن پهلوی خسرو قبادان و ریگ" (۱۳۸۹) اثر دکتر معصومه باقری حسن کیاده و مهدیه حیدری سازهای مورد استفاده در دوره ساسانیان براساس متون پهلوی مورد بازمینی و معرفی قرار گرفته است.

– اهداف

۱. توصیف سازهای بادی در نگاره‌های دوره ساسانیان
۲. سازشناسی سازهای بادی دوره ساسانیان براساس نگاره‌ها

– روش تحقیق

این پژوهش به صورت توصیفی تحلیلی انجام گرفته و در جمع‌آوری داده‌ها از روش کتابخانه‌ای و استفاده از اسناد، بهره گرفته شده است.

– سؤال پژوهش

سازهای بادی تصویر شده بر نگاره‌های دوره ساسانیان چگونه قابل بررسی است؟

– ضرورت و اهمیت پژوهش

تحقیق و پژوهش در رابطه با فرهنگ و هنر مردم عصر ساسانی ریشه‌های تمدن امروزی ایران را آشکار می‌کند. بررسی سازهای بادی این دوران، گذشته سازهای بادی امروزی را روشن می‌کند.

مقدمه

سازشناسی یکی از مهم‌ترین شاخه‌های اتنوموزیکولوژی^۱ است. شناسایی سازها و موسیقی سازی می‌تواند به درک ارزش‌های فرهنگی و ویژگی‌ها و معیارهای زیبایی‌شناسی یک جامعه کمک شایان کند. در این راستا مقطع زمانی ساسانیان در تاریخ ایران از جایگاه والای هنری و تمدنی قابل توجهی برخوردار است.

ساسانیان اقوام آریایی بودند که در استان فارس سکنی گزیده و از سال ۲۲۶ تا ۶۵۱ م. در ایران حکومت می‌کردند. ساسانیان آخرین

روی نگاره‌های این دوره ساز سیرینکس، نی دوتایی، مشتک، سرنا، کرنا و بوق دیده می‌شود که همگی از جمله سازهای بادی دمیدنی هستند. این سازها در دست نوازنده‌ها روی ظروف و نقش برجسته‌های سنگی مشاهده می‌شوند.

• سیرینکس

این ساز یونانی شامل سه تا نه نی کوچک است. نی‌های این ساز در کنار هم قرار گرفته و از دو ناحیه بسته می‌شوند. عمده اندازه نی‌ها، از سه اینچ تا شش و نیم اینچ تغییر می‌کنند. در بعضی از نمونه‌ها، این ساز انتهای بعضی از نی‌ها بسته می‌شود تا یک اکتاو کامل را تولید کند (F.S.A., 1904: 611 و M.A و Fuller Maitland). روی گلدان تصویر ۱-الف نوازنده با ساز سیرینکس تصویر شده است. ساز این تصویر که به اندازه بازوی نوازنده ترسیم شده، از چهار لوله هم‌اندازه تشکیل شده که با یک نوار به هم بسته شده‌اند (تصویر ۱-ب). نوازنده ساز را با هر دو دست گرفته و لب‌هایش را بر نی‌ها مماس کرده و به درون ساز می‌دمد. در دیگر نگاره‌ها، ساز سیرینکس با نی‌های بیشتری تصویر شده و در بیشتر آنها نوازنده

در کنار صحنه‌های شکار، بزم، رزم و اسطوره‌ها مشاهده می‌شود.

دسته‌بندی کلی سازها در دوره ساسانیان

در تقسیم‌بندی هورن بوستل، سازهای موسیقی به دسته‌های: زهی (کوردوفون)، کوبه‌ای (ممبرافون)، بادی (آتروفون) و خودصداها (ایدوفون) تقسیم‌بندی شده است. بعدها زاگس به این دسته‌بندی الکتروفون‌ها را نیز اضافه کرد^۲ (مسعودیه، ۱۳۹۰: ۲۳۳).

از روی نگاره‌های دوره ساسانیان سازهای زهی، سازهای پوست‌صدا، سازهای بادی و سازهای خود صدا قابل مشاهده هستند. سازهای بادی بعد از سازهای زهی بیشترین تصاویر را به خود اختصاص داده‌اند.

سازهای بادی دوره ساسانیان

سازهای بادی، رده‌ای از سازهاست که تولید صدا در آنها با ارتعاش هوا صورت می‌گیرد. در دسته‌بندی زاگس - هورن بوستل این دسته از سازها به دسته‌های سازهای بادی آزاد (که با هوای محیط نواخته می‌شوند) و سازهای بادی دمیدنی تقسیم شده‌اند (درویشی، ۱۳۹۰: ۵۱).

	
<p>(ب) تصویر بازسازی شده ساز سیرینکس نقش شده بر بخشی از گلدان. مأخذ: نگارندگان. B) Reconstructed image of Syrinx according to the vase. Source: authors.</p>	<p>الف) گلدان با نقش نوازنده سیرینکس، قرن ششم تا هفتم میلادی، نمایشگاه هنر فریر. مأخذ: گانتز و جت، ۱۳۸۳: ۵۶. A) Syrinx player figure on the vase, 6th to 7th century AD, Freer Gallery of Art. Source: Gunter. jet, 2004: 56.</p>

تصویر ۱، ساز سیرینکس نگاره ساسانی

Fig. 1. Syrinx in Sassanid depicted figures.

در نگاره‌های این دوره نی دوتایی به شکل ساز تصویر ۲ و نوازنده در حالت تک‌نواز ترسیم شده است.

● مشتک

"مشتک ارغنون دهنی است که از تعبیه چند نی کوتاه و بلند در محفظه‌ای چهار گوش به هم می‌پیوست و بی‌گمان از آن رو چنین خوانده می‌شده که بی‌شبهت به مشت گشاده انسان نبوده است" (باقری‌حسن کیاده و حیدری، ۱۳۸۹: ۳۴).

روی کاسه‌ای نقره‌ای از این دوره ساز ارغنون در دستان نوازنده ترسیم شده است (تصویر ۳-الف). ساز از پنج نی در نظمی پلکانی که در محفظه‌ای پیچیده شده‌اند تشکیل شده و به وسیله لوله یا یک نی به دهان نوازنده متصل شده است (تصویر ۳-ب) ساز به اندازه سر نوازنده است.

نوازنده ساز را در دست گرفته و در لوله یا یک نی که از ساز بیرون آمده می‌دمد. نوازنده دو انگشت شست و اشاره دست راست خود را در زیر نی‌های ساز به هم متصل کرده است. اندازه ساز تقریباً با تنه نوازنده برابری می‌کند که البته با در نظر گرفتن عدم تناسب

تک‌نواز تصویر شده است.

● نی دوتایی

نی دوتایی (دونلی یا دونی)، سازی از خانواده نی است. معمولاً جنس نی دوتایی از چوب است. هر دو نی این ساز به موازات اما منفصل از هم در دهان قرار می‌گیرند. از این دو لوله یکی را "تر" و دیگری را "ماده" می‌گویند.

هنگام اجرای این ساز، نی ماده اندکی پایین‌تر از نی مذکر قرار می‌گیرد. تنها شش سوراخ نی مذکر از محل دمیدن مورد استفاده قرار می‌گیرد. نی مؤنث وظیفه واخوان را به عهده دارد. سه سوراخ صوتی آن از محل دمیدن ساز گاهی نواخته می‌شوند (سریر و وجدانی، ۱۳۸۷: ۹۲).

در تصویر ۲-الف بر گوشه‌ای از ظرف تصویر نوازنده نی دوتایی مشاهده می‌شود. ساز این تصویر از دو نی مجزا تشکیل شده است. نی‌ها در انتهای خود انحنا دارند (تصویر ۲-ب). در این ساز هر نی به اندازه دست نوازنده ترسیم شده، نوازنده هر دو نی را به دهان گرفته و در هر دوی آنها می‌دمد و با دستانش ساز را کنترل می‌کند.

 <p>قیف‌ها قمیش</p>	
<p>۲-ب. تصویر بازسازی شده ساز نی دوتایی نقش شده بر بخشی از کاسه مأخذ: نگارندگان. B) Reconstructed image of Double-reed from the bowl. Source: authors.</p>	<p>الف) ظرف با نقش نوازنده نی دوتایی، پانصد تا هفتصد میلادی، محل نگهداری: موزه هنر کلیولند. مأخذ: http://www.clevelandart.org A) Double-reed player figure on the bowl, 500 to 700 AD, Cleveland Museum of Art. Source: http://www.clevelandart.org (accessed on 13 April 2014).</p>

Fig. 2. Double-reed in Sassanid depicted figures

تصویر ۲. ساز نی دوتایی نگاره ساسانی.

<p>۳-ب. تصویر بازسازی شده ساز مشتک نقش شده بر بخشی از کاسه نقره‌ای. مأخذ : طرح از نگارندگان. B) Reconstructed image of Moshtak based on the silver bowl. Source: authors.</p>	<p>۳-الف. کاسه نقره‌ای با نقش نوازنده مشتک. مأخذ : راهگانی، ۱۳۷۷: ۱۴۰. A) Moshtak player figure on the silver bowl. Source: Rahgany, 1998: 140.</p>

تصویر ۳. ساز مشتک نگاره ساسانی.

Fig. 3. Moshtak in Sasaanid depicted figures.

دسته بادی چوبی و بادی برنجی تقسیم‌بندی می‌شوند. ولی کرنا در هیچ‌یک از این دو دسته جای نمی‌گیرد. کرنا از سه بخش تشکیل شده: بخش اول «دسته» نام دارد. دسته از جنس چوب و در حدود سی و پنج تا پنجاه سانتی‌متر است. روی دسته هشت سوراخ و پشت آن یک سوراخ تعبیه شده است. بخش دوم یک شیپور برنجی به طول چهل و پنج تا شست سانتی‌متر است. بخش سوم «میل کرنا» خوانده می‌شود و آن از یک لوله نازک برنجی یا چوبی تشکیل می‌شود که در انتهایش یک قمیش از جنس نی دارد و نوازنده با دمیدن در این قمیش، هسته اصلی صدا را تولید می‌کند. اما این صدا تا به کیفیت مورد نظر برسد، راه درازی در پیش دارد. ابتدا در بخش چوبی توسط انگشتان نوازنده با نت‌های مختلف می‌چرخد تا یک ملودی جذاب شکل بگیرد. صدای تولید شده در بدنه چوبی، شدت لازم را ندارد و در عین حال خیلی شفاف نیست. بخش فلزی یا شیپوره به عنوان تمام‌کننده صدای کرنا، هم به نوای ساز حجم می‌دهد و هم شفافیت آن را بالا می‌برد. به طوری که از مسافت‌های دور هم می‌توان صدای کرنا را شنید (اطرابی و درویشی، ۱۳۸۸: ۲۵۰ - ۲۰۲). در دوره ساسانیان این ساز را کرمیل می‌نامیدند. این واژه از دو کلمه «کر» به معنای کارزار و رزم، و «میل» به معنای لوله صوتی که از فلز ساخته شده تشکیل شده است (باقری‌حسن‌کیاده و حیدری، ۱۳۸۹: ۳۵). در این دوره نوازنده‌های ساز کرنا در نگاره‌ها، روی نقش‌برجسته‌های سنگی و

نگاره نمی‌توان در مورد اندازه ساز حکم قطعی صادر کرد. در تصویر نقش‌برجسته تاق بستان (تصویر ۵) دو ساز مشتک در کنار هم با چند ساز چنگ ترسیم شده‌اند.

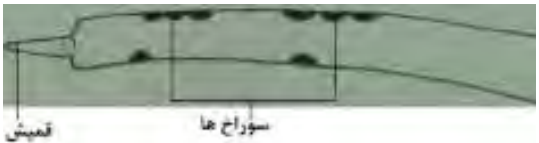

- سرنا

این ساز در نواحی مختلف ایران با نام «ساز» معروف است. در نمونه امروزی ساز سرنا، روی لوله صوتی ساز هفت یا هشت سوراخ در جلو و یک سوراخ در بغل و نزدیک دهانه شیپوری ایجاد شده است (درویشی، ۱۳۸۸: ۲۲۷).

در تصویر ۴-الف بر کاسه‌ای از دوره ساسانی نوازنده سرنا در حال نواختن ساز تصویر شده است. اندازه ساز برابر با بالاتنه نوازنده است. این ساز در محل اتصال به دهان نوازنده، کوچک شده تا شکل قمیش را تداعی کند. نوازنده دست‌های خود را روی ساز به گونه‌ای گرفته که شاید محل سوراخ‌های ساز را مشخص می‌کند (تصویر ۴-ب). سه سوراخ ساز در تصویر قابل تشخیص هستند. نوازنده در محل ورود هوا به داخل ساز می‌دمد و به وسیله انگشت‌گذاری روی سوراخ‌های آن ارتعاشات هوای خروجی ساز را تنظیم می‌کند. این ساز در دیگر نگاره‌ها در مراسم بزمی در کنار سازهای زهی چنگ، تنبور و بریط مشاهده می‌شود.

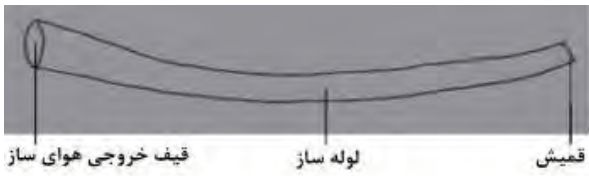

- کرنا

کرنا از سه بخش اصلی تشکیل می‌شود و جزء معدود سازهای دوجنسی جهان به شمار می‌آید. سازهای بادی از نظر جنس به دو

	
<p>۴-ب. تصویر بازسازی شده ساز سرنا نقش شده بر بخشی از کاسه کلاردشت. مأخذ: نگارندگان. B) Reconstructed image of Sorna based on the bowl from Kalardasht. Source: authors.</p>	<p>۴-الف. کاسه با نقش نوازنده سرنا، محل کشف: کلاردشت، مازندران، محل نگهداری: موزه ملی ایران. مأخذ: ایازی و گزوانی و الهه عسکری، ۱۳۸۳: ۹۲. A) Sorna player on the bowl, discovery in Kalardasht, Mazandaran, Location: National Museum of Iran. Source: Ayazi, Gzvan, & Elahe Askari, 2004: 92.</p>

تصویر ۴. ساز سرنا، نگاره ساسانی.

Fig. 4 . Sorna in Sassanid depicted figures.

	
<p>۵-الف. نقش برجسته شکارگاه، تاق بستان. مأخذ: کالیس و کالمایر، ۱۳۸۵: آلبوم عکس ۲۰، عکس ۱. A) Hunting preserves relief, Taq-e Bostan. Source: Klays. Kalmar, 2006: Album 20, Photo 1.</p>	
	
<p>۵-ب. تصویر باز سازی شده ساز کرنا نقش شده بر بخشی از نقش برجسته. مأخذ: نگارندگان. c) Reconstructed image of Karna according to the Hunting preserve relief. Source: authors.</p>	<p>۵-ب. نقش برجسته نوازندگان کرنا، قسمتی از تصویر ۵-الف. مأخذ: کالیس و کالمایر، ۱۳۸۵: آلبوم عکس ۲۰، عکس ۱. B) Karna players in Hunting preserve relief, part of figure 5 (a)</p>

تصویر ۵. ساز کرنا نگاره ساسانی

Fig. 5. Karna in Sassanid depicted figures

با تحمل فشار زیاد است و هیچ نوازنده‌ای نمی‌تواند زمانی طولانی آن را بنوازد. نوازنده بوق را به صورت افقی در مقابل دهان می‌گیرد و با فشار در سوراخ بدنه می‌دمد (اطرای و درویشی، ۱۳۸۸: ۲۴۴). در این دوره شاهد ترسیم بوق و نوازندگان آن روی ظروف هستیم. این ساز در نگاره‌ها براساس شکل آنها به سه دسته تقسیم می‌شوند. دسته‌ای که بوق به صورت بلند و کشیده تصویر شده، دسته‌ای که بوق به صورت منحنی ترسیم شده و دسته‌ای که بوق کوچک ترسیم شده.

دسته اول: بوق بلند و کشیده

از این دسته روی بشقاب تصویر ۶-الف در قسمت وسط، شاهد دسته‌ای از نوازندگان بوق بلند و کشیده هستیم (تصویر ۶-ب). اندازه ساز با بالا تنه نوازنده‌ها برابر است. ساز به شکل شاخ گاو ترسیم شده

ظروف تصویر شده‌اند. بر نقش برجسته‌های تاق بستان در صحنه شکار، نوازنده‌های کرنا مشاهده می‌شوند (تصویر ۵-الف). در تصویر ۵-الف ساز بلندتر از دست نوازنده ترسیم شده و در وسط ساز انحنا وجود دارد (تصویر ۵-ب). نوازنده در قمیش می‌دمد، انتهای ساز را با دست راست گرفته و دست چپ خود را به کمر تکیه داده است. در نگاره مذکور کرنا در کنار ساز کوبه‌ای دمام به کار گرفته شده است.

• بوق

شاخ پیچ‌دار بلندی است که داخل آن را خالی کرده و در نقطه‌ای نزدیک به نوک شاخ سوراخی برای دمیدن ایجاد شده است. به خاطر ساختار ابتدایی این ساز، به صدا درآوردن آن مشکل و همراه

۶-الف. بشقاب نقره‌ای که در آن نوازندگان سازهای بادی دیده می‌شوند، محل کشف: مالایا اینکوا در ناحیه پرم. مأخذ: کریستین سن، ۱۳۸۵: ۱۵۶.

A) Wind instrument players seen on the silver plate, discovery in Malaya Inicua. Source: Christensen, 2006: 156.

۶-ب. نوازندگان بوق، قسمتی از تصویر ۶-الف

B) Horn players on Silver plate, part of fig. 6. (a)

۶-پ. تصویر بازسازی شده ساز بوق نقش شده بر بخشی از بشقاب نقره‌ای. مأخذ: نگارندگان.

c) Reconstructed image of Horn from the silver plate. Source: authors.

تصویر ۶ بوق بلند و کشیده نگاره ساسانی.

Fig. 6. Horn in Sassanid depicted figures.

۷-ب). نوازنده ساز را روی سر خود نصب کرده و بدون استفاده از دست در ساز می‌دمد. این ساز در دیگر نگاره‌ها در کنار سازهای چنگ، بوق و بریط نیز تصویر شده است. همچنین فرمی دیگر از بوق‌های منحنی روی بشقاب تصویر ۸-الف ترسیم شده است. در این تصویر نسبت لوله عمودی ساز به لوله افقی آن سه به چهار است. لوله افقی ساز برابر با اندازه بالا تنه نوازنده است (تصویر ۸-ب). ساز از یک خط افقی و یک خط عمود بر آن تشکیل شده است. نوازنده انگشتان خود

و از روی فیگور اجرای ساز مشخص می‌شود که ساز سوراخی ندارد. نوازنده با یک دست ساز را گرفته و دست دیگر خود را به کمر بسته است. نوازنده در قمیش ساز می‌دمد. در این تصویر هفت ساز بوق در کنار یکدیگر به اجرا درآمده‌اند.
- دسته دوم : بوق منحنی
روی ظرف تصویر ۷ الف نوازنده بوق منحنی مشاهده می‌شود. قمیش هر دو بوق در جلوی دهان نوازنده به یکدیگر متصل شده است. شکل ساز از منحنی و خط صاف تشکیل شده است (تصویر

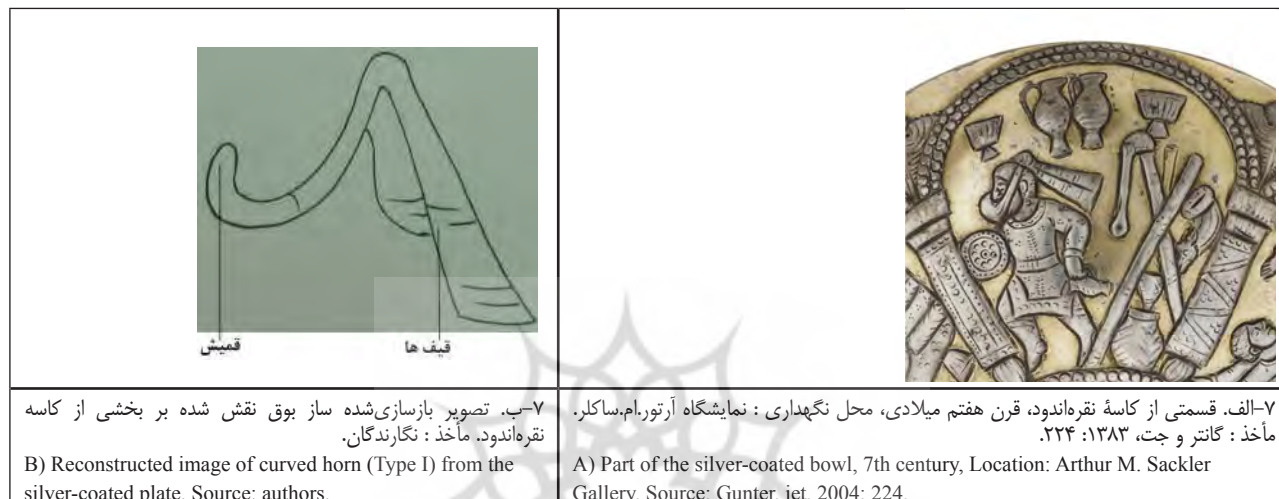

Fig. 7. Curved horn (Type I) in Sassanid depicted figures.

تصویر ۷. بوق منحنی (نوع اول) نگاره ساسانی.

Fig. 8. Curved horn (type II) in Sassanid depicted figures

تصویر ۸. بوق منحنی (نوع دوم) نگاره ساسانی

در دست گرفته است. این بوق دو برابر بزرگتر از مشتم نوازنده است (تصویر ۹-ب). ساز به شکل لوله‌ای کوچک ترسیم شده است (تصویر ۹-پ). نوازنده ساز را در مشتم خود گرفته و با در دهان گذاشتن ابتدای ساز (قمیش) در آن دمیده و تولید صدا می‌کند. این ساز به تنهایی تصویر شده و از تصویر مشخص است که برای اعلام خبر به صدا در آمده است.

را بر روی لوله ساز در ترتیبی خاص قرار داده که احتمالاً محل سوراخ‌های ساز را نشان می‌دهد (تصویر ۸-پ). لب نوازنده باد شده است تا با فشار هوای زیاد به درون قمیش بدمد. براساس تصویر این ساز در کنار ساز بوق و بریط اجرا شده است.
- دسته سوم : بوق کوچک
روی بشقاب نقره زراندود تصویر ۹-الف نوازنده ساز بوق کوچکی

۹-الف. بشقاب ساسانی با نقش نوازنده بوق، محل نگهداری: موزه بریتانیا. مأخذ : Ward, 1993: 44.

A) Plate with carved figures of the small horn players, Location: British Museum. Source: Ward, 2014: 44.

لوله صوتی زیانه و لب گیر (قمیش)

۹-ب. نوازنده بوق کوچک بشقاب ساسانی، قسمتی از تصویر ۹-الف
B) Small horn players, part of fig. 9. (a)

۹-پ. تصویر بازسازی شده ساز بوق نقش شده بر بخشی از بشقاب ساسانی. مأخذ : نگارندگان.

C) Reconstructed image of Small horn players from the plate. Source: authors.

تصویر ۹، بوق کوچک نگاره ساسانی

Fig.9. Small horn in Sassanid depicted figures.

بحث

در پژوهش‌های پیشین که درباره موسیقی دوره ساسانیان صورت گرفته بود، در خصوص سازهای این دوره چندان توجه و تأکیدی مشاهده نمی‌شود. در بیشتر این پژوهش‌ها موسیقی از زاویه رواج در حکومت و در بعضی موارد اشاره‌هایی به موسیقیدانان این دوره صورت گرفته است. اما از جنبه سازشناسی و بررسی سازها، بخصوص سازهای بادی، براساس نگاره‌های باقی مانده، پژوهش کمتری صورت گرفته است. این مقاله در راستای تکمیل تاریخ موسیقی دوره ساسانیان سازهای بادی تصویر شده روی نگاره‌ها را مورد مطالعه و پژوهش قرار داده است. در این پژوهش سازهای بادی تصویر شده روی نگاره‌های دوره ساسانیان براساس شکل آنها و مقایسه آنها با تعاریف سازشناسی عصر حاضر صورت گرفته تا ارتباطی بین سازشناسی و موسیقی عصر حاضر برقرار شود.

نتیجه‌گیری

براساس یادگارهای دوره ساسانیان، می‌توان چنین اظهار کرد که بی‌تردید هنر این عصر جایگاه والایی داشته است. دسته‌ای از نگاره‌های این دوره تصاویر نوازندگان و گروه‌های موسیقی را نشان می‌دهند. در نگاره‌ها هنرمندان نوازنده سازهای خود را در دست گرفته و در حال نواختن آن تصویر شده‌اند. در تصاویر سازهای زهی، سازهای بادی، سازهای کوبه‌ای و سازهای خود صدا دیده می‌شوند. در بین این سازها سازهای بادی قرار گرفته که نوازنده در تنهایی و یا در گروه نوازنده‌ها مشغول اجرای ساز خود است. سازهای بادی نگاره‌های این دوران شامل سیرینکس، نی دوتایی، مشتک، سرنا، کرنا و بوق است. ساز سیرینکس از جمله سازهایی است که در این دوره تحت تأثیر هنر غرب وارد ایران شده و در نگاره‌ها تصویر شده است. این ساز شامل چند نی کوچک است که نوار یا تسمه‌ای دور آنها پیچیده شده است. نی دوتایی از دو نی مجزا تشکیل شده و در نگاره‌های این دوره ساز نی دوتایی به صورت تک‌نواز مشاهده می‌شود. ساز مشتک از جمله سازهایی است که تصاویر آن تنها در دوره ساسانیان مشاهده می‌شود. این ساز از چند نی کوتاه تشکیل شده که در محفظه هوا قرار دارند و نوازنده به وسیله لوله‌ای که از ساز بیرون آمده به درون ساز می‌دمد. سرنا از جمله سازهایی است که در تصاویر زیادی می‌توان آن را مشاهده کرد. در نگاره‌ها نوازنده ساز به صورت تک‌نواز مشغول اجرای ساز است. ساز کرنا دوره ساسانی شباهت زیادی به ساز کرنا مورد استفاده امروز شمال و مشهد دارد. نوازنده‌های کرنا با دست آن را در برابر خود نگه داشته و به درون قمیش ساز می‌دمند. در این زمان براساس شکل ظاهری ساز بوق، سه دسته بوق قابل شناسایی هستند. در دسته اول بوق‌های بلند، در دسته دوم بوق‌های خمیده و در دسته سوم بوق‌های کوچک قرار می‌گیرند.

پی‌نوشت‌ها

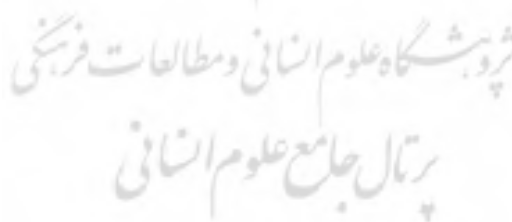
۱. اتنوموزیکولوژی (Ethnomusicology) یا «موسیقی‌شناسی قومی» معادل است با علم مطالعه موسیقی در بستر فرهنگ.
۲. هورن بوستل - زاگس یک نظام رده‌بندی برای سازهای موسیقی است که توسط ویکتور شارل ماهیون پایه‌گذاری و سپس توسط موسیقی‌دان آلمانی، کورت زاگس و اریش موریتس فون هورن بوستل موسیقیدان و تاریخ‌شناس اتریشی در سال ۱۹۱۴ کامل شد. اساس این رده‌بندی بر طبق نوع لرزش ماده در سازها و میانی آکوستیکی است (مأخذ: www.wikipedia.org, 2014/02/09 18:35).

فهرست منابع

- اطراپی، ارفع و درویشی، محمدرضا. ۱۳۸۸. *سازشناسی ایرانی*. تهران: موسسه فرهنگی هنری ماهور.
- ایازی، سوری، گزوانی، هنگامه‌والهه عسکری، مرضیه. ۱۳۸۳. *نگرشی بر پیشینه موسیقی در ایران به روایت آثار پیش از اسلام*. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
- باقری حسن کیاده، معصومه و حیدری، مهدیه. ۱۳۸۹. *بررسی ابزار موسیقی دوره ساسانی بر پایه متن پهلوی خسرو قبادان و ریدگ*. *مجله مطالعات ایرانی*، ۹ (۱۷): ۵۴-۲۹.
- درویشی، محمدرضا. ۱۳۸۴. *دایره‌المعارف سازهای ایرانی*، جلد ۲. تهران: موسسه فرهنگی هنری ماهور.
- راهگانی، روح‌انگیز. ۱۳۷۷. *تاریخ موسیقی ایران*. تهران: انتشارات پیشرو.
- کرتیس، جان. ۱۳۸۹. *بین‌النهرین و ایران در دوران اشکانی و ساسانی*. ت: زهرا باستی. تهران: انتشارات سمت.
- کریستن‌سن، آرتور. ۱۳۷۸. *ایران در زمان ساسانیان*. ت: رشید یاسمی. تهران: نشر صدای معاصر.
- کلایس، والفراوم و کالمایر، پتر. ۱۳۸۵. *بیستون کاوش‌ها و تحقیقات سال‌های ۱۹۶۳-۱۹۶۷*. ت: فرامرز نجد سمیعی. تهران: سازمان میراث فرهنگی.
- گانتز، آن سی و جت، پل. ۱۳۸۳. *فلزکاری ایران در دوران هخامنشیان، اشکانی، ساسانی*. ت: شهرام حیدرآبادیان. تهران: گنجینه هنر.
- مسعودیه، محمدتقی. ۱۳۹۰. *مبانی اتنوموزیکولوژی موسیقی‌شناسی تطبیقی*. تهران: انتشارات صدا و سیما (سروش).

Reference list

- Ayazi, S., Gzvany, H. & Elahe Askari, M. (2004). *Negaresh bar pishine- ye mosighi dar Iran be ravayat- e asar- e pish az Islam* [A review on the Iranian history music regarding the pre-Islamic Iranian works]. Tehran: Cultural Heritage Organization of Iran.
- Bagheri Hasan Kiadeh, M. & Heydari, M. (2010). Barasi- ye abzar- e mosighi dore- ye sasani bar paye matn- e Pahlavi khosro ghobadyan va rydgh [Sutvey on Sassanid musical instruments according to Khosro Ghobadyan and Rydgh Pahlavi's texts]. *Journal of Iranian Studies*, 9 (17): 29-54.
- Christensen, A. (1999). *Sassanid Persia*. Translated from English by Yasami, R. Tehran: Seday Moaser.
- Cleveland Museum of Art. Available from: <http://www.clevelandart.org> (Accessed 13 April 2014).
- Curtis, J. (2010). *Mesopotamia and Iran in the Parthian and Sasanian Periods*. Translated from English by Bastie, Z. Tehran: Samt.
- Darvishi, M. R. (2005). *The Encyclopedia of the Iranian Musical Instruments*. Vol. II (Idiophones and Membranophones in Regional Music). Tehran: Mahoor.
- Fuller, M., et al. (1907). *Grove's Dictionary of Music and Musicians*, Vol. 3. New York: The Macmillan Company.
- Gunter, A. C. & Jet, P. (2004). *Iranian Metalwork during the Achaemenid, Parthian, Sassanid*. Translated from English Hydarabadani, Sh. Tehran: ganjeny honar.
- Klays, K, V. & Kalmar, P. (2006). *Behistun excavations and researches the years 1963-1967*. Translated from English by Najd Samie, F. Tehran: Cultural Heritage Organization of Iran.
- Masoudieh, M. T. (2011). *Foundations of Ethnomusicology*. Tehran: Sorosh.
- Otray, A. & Darvishi, M. R. (2009). *Identification of Iranian musical instruments*. Tehran: Mahoor.
- Rahgany, R. (1998). *History of Iranian music*. Tehran: Pishro.
- Ward, R. (1993). *Islamic Metalwork*. London: British Museum press.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

Wind Instruments Depicted on the Illustrations of Sassanid Period

Mostafa Rostami*
Mohammad Reza Chitsaz**
Mostafa Mansourabadi***

Abstract

Musical instrument classification is one of the main branches of Ethnomusicology. Identifying cultural values and aesthetic standards can be understood through identification of musical instruments. In other words musical instrument classification is one of the most significant ways to understand the history of music in particular cultures and civilizations. In this regard, the Sassanid period in the history of art and civilization has high position. Sassanid period is one of the most important courses of art and civilization in Iranian history before Islam.

In this period, position of art and artists experienced a high rising and prosperity. Music in Sassanid period had a prominent place in people's lives and in imperial court. The signs in promotion of music position can be comprehended in the illustration of Sassanid period and also in gestures of travelogues of the western explorers.

Remains illustrations of the Sassanid period such as stone reliefs, metal and ceramic plates are the most important resource in the study of music and musical instruments of the period. In some of these illustrations with images of musical instruments, mythical creatures and grape branches have also been located next to the musicians.

Musical instruments types in illustrations of the Sassanid period include string instruments, wind instruments, Percussion instrument and idiophones.

Among these musical instruments wind instruments and comprise the majority of illustrations after string instruments. The results of this study indicates that wind instruments depicted in the illustration of this period include Syrinx, Double Reeds (Double Reeds), Moshtak, Sorna, Trumpet, and Horn.

Syrinx is one of musical instruments in illustrations of the Sassanid period. Syrinx was brought to Iran by western art. The instrument consists of small straws that are wrapped with a sling.

Double reed is composed of two separate straws. The double reed instruments in the Images were illustrated as a solo instrument.

Moshtak images, as a Musical Instruments, can be seen only in the Sassanid period. This instrument consists of several short straws that set in an air chamber. Musician, to play Moshtak, breathe through the tubes that come out of the instrument.

In this period, Sorna can be seen in many illustrations. Stringer in Sassanid illustrations is shown as a solo player.

Sassanid Trumpet instrument is similar to trumpets use in Mashhad and the Northern of Iran. Musicians hold the instrument and blow into it.

Horn instrument is divided into three distinct categories: The first category is long horn, the second category is curved horn and the third category is small horn.

This study performed in the descriptive analysis method, and the data collection method was library documents use.

Keywords

Wind Instruments, Sassanid Period, Music, Illustration.

*. Ph. D. in art research, Assistant Professor , Faculty of Art and Architecture, University of Mazandaran
m.rostami@umz.ac.ir

** Ph. D. in Archaeology, Assistant Professor , Research Institute of Cultural Heritage
chitsaz_awan@yahoo.com

***. M. A Student in Islamic Art, Corresponding Author, Marlik Higher Education Institute of Noshahr. mostafa.art1988@gmail.com